

Гульпа Людмила
(Ужгород)

До питання українсько–угорської мовної інтерференції

Мова як засіб суспільного відтворення генетично пов'язана з розвитком та історією народу. Особистість є виразником цих процесів, оскільки через неї відбувається як взаємозв'язок, так і взаємопроникнення не тільки споріднених мов за граматичною будовою та лексичним складом, але й різних, носії яких на певному історичному етапі перебували в тих чи інших формах економічного, політичного чи культурного співжиття.

Питання впливу однієї мови на іншу вже давно привертало увагу науковців, а думка про існування мішаних мов поширювалася у мовознавстві насамперед завдяки Г. Шухардту. Вчений вважав, що «змішування пронизує увесь розвиток мов; воно існує між окремими мовами, між окремими говірками, між спорідненими і взагалі неспорідненими мовами» [1].

Історична взаємодія, паралельний розвиток, постійний взаємний обмін у різних сферах життя українського та угорського населення позитивно вплинули, зокрема, на процес формування та еволюцію обох мов. Це особливо помітно в Берегівському районі Закарпатської області, в якому для українців другою мовою є угорська, а для угорців – українська. Варто зазначити, що румунські мовознавці вважають, що друга мова – це мова оточення, в якому ти живеш. Отож підтримка безперервного зв'язку із спорідненим мовним середовищем сприяє збагаченню мовної та духовної культури як українського, так і угорського народу.

Унаслідок взаємодії однієї мови з іншою виникають такі видозмінені її форми як двомовність або білінгвізм. Відомий австрійський лінгвіст Г. Шухардт, зокрема вважав мовне змішування «найважливішою проблемою мовознавчої науки і був переконаний, що можливість мовного змішування не знає ніяких обмежень; вона може привести як до максимальної, так і до мінімальної відмінності між мовами» [1]. Дослідженням мовних контактів у різні часи займалися також З. Блягоз, У. Вайнрайх, Ю. Жлуктенко, Г. Зимовець, Г. Їжакевич, П. Лизанець, Ю. Розенцвейг, С. Семчинський та інші.

Ще у 1963 році Ю. Розенцвейг наголошував, що проблема мовних контактів набула у сучасній лінгвістиці першорядного значення, стверджуючи, що головним лінгвістичним аспектом проблеми контактів є опис мовленнєвої комунікації різномовних колективів [2]. У результаті мовних контактів нерідко відбувається процес запозичення як окремих лексем, так і їх структурних елементів.

У працях багатьох мовознавців результати подібної взаємодії позначаються терміном «інтерференція» (термін запозичений з фізики), однак сутність даного явища визначається по-різному. Мовна інтерференція з одного боку визначає сам вплив, а з другого – результат його впливу. Цей процес мовної взаємодії має два напрями:

- вплив угорської мови на українську в певному мовному оточенні, коли двомовна особа унаслідок мовного контакту переносить лексичні, фонетичні та граматичні форми на мову українську;

- вплив української мови на формування знову ж таки лексичних, фонетичних та граматичних форм угорської мови.

Взаємодія мов відбувається у постійно повторюваних діалогах та при безперервному спілкуванні представників різних мов, коли вони паралельно говорять або однією, або кожен своєю, в результаті чого нерідко одна з них зазнає змін, уподібнюючись іншій.

Проблема мовної інтерференції по-різному описується як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Зокрема відомий американський лінгвіст У. Вайнрайх визначав інтерференцію «як відхилення від норм будь-якої з мов, які відбуваються в мовленні двомовних осіб унаслідок того, що вони знайомі більш ніж з однією мовою, тобто унаслідок контакту мов» [3]. Такої ж думки дотримувався й Ю. Розенцвейг, дещо уточнюючи запропоноване визначення: інтерференція – порушення білінгвом правил співвіднесення контактуючих мов, яке проявляється у його мовленні як відхилення від норм і має тимчасовий характер. Український лінгвіст С. Семчинський використовує цей термін для позначення процесуальності запозичення мовних одиниць та їх структур [4]. У свою чергу З. Блягоз тлумачить її як взаємодію двох мовних систем, в результаті чого відбувається реорганізація системи однієї з мов [5]. Питання мовної інтерференції було предметом дослідження відомого українського мовознавця Ю. Жлуктенка, який визначив її як зміни у структурі мови та у значеннях, властивостях і складі її одиниць, що виникають унаслідок їх взаємодії з іншою мовою в ситуаціях мовного контакту [6].

Інтерференція можлива на всіх рівнях: фонетичному, лексичному і граматичному, тобто сам процес не знає обмежень. Він носить не тільки психологічний, але й суспільний характер. Вважається, що чим більше розвинене суспільство тим більша можливість взаємодії мов. Інтерференція розширює межі впливу і охоплює всі сфери суспільного життя, спільнот, які проживають на певній території. Процес взаємопроникнення характерний для різних мов, що перебувають між собою в контакті, однак ступінь їх виявлення може бути різним.

Успішність процесу збагачення мовної культури істотно залежить від урахування окремих мовних і мовленнєвих явищ, які можуть істотно вплинути на її рівень. Визначальною рисою взаємостосунків між українською та угорською мовами, що мали характер взаємодопомоги на протязі певного історичного періоду було те, що, запозичуючи одна від одної певні мовні чи мовностильові засоби, вони жодним чином не втрачали власної національної самобутності. Такий лінгвістичний взаємовплив та можливість живого спілкування істотно збагатили обидві національні мови.

Дослідження проблеми інтерференції на порівняльному рівні та виявлення характерних для угорців Закарпаття лексичних помилок та можливостей вдосконалення процесу навчання української мови та літератури в угорськомовних школах є предметом нашого дослідження. Мовні контакти постійно розширюються, наслідком чого є розповсюдження двомовності. У мовознавстві відомі різні прояви білінгвізму – рецептивний, ранній, субординативний, координативний тощо. У цій статті ми маємо намір розглянути лексичні випадки рецептивного білінгвізму, а також комунікативну інтерференцію.

Метою дослідження є прагнення виявити методологічні аспекти взаємовпливу української та угорської мов через прояв рецептивного білінгвізму.

Оскільки ситуація двомовності супроводжується контактним обумовленим явищем інтерференції, яка проявляється на мовному та мовленнєвому рівнях в умовах взаємовпливу однієї мови на іншу, проведене дослідження саме підтверджує цю тезу.

Психологічний аспект дослідження інтерференції пов'язаний із вивченням процесу взаємодії навичок мовлення. З метою прогнозування результатів такої взаємодії психологи звертаються до характеристики явища переносу [7]. У психології діяльності поряд із явищем переносу (позитивний вплив одних навичок на інші) в процесі формування навичок прийнято виділяти інтерференцію (негативний вплив однієї навички на формування іншої, за якої набута навичка заважає формуванню нової). Інтерференція виникає за умови, якщо дія, що проводиться на підставі однієї навички, має спільні риси із дією на підставі іншої навички, в основі якої лежить розуміння домінантної навички, яка зумовлена не тільки психологічним взаємопроникненням, але й носить суспільний характер.

Найбільш поширеним типом є інтерференція лексична, яка, як правило, виражається через підміну лексем подібними за звучанням словами рідної мови. Слова порівняно легко перекочують з однієї мови в іншу, навіть, якщо ті, хто вживає ці запозичення не завжди володіють мовою, з якої воно запозичене. Для прикладу наведемо деякі слова, а саме: *дзвонити*, що в угорській мові передається словом *csenget*, замість *telefonál*, *приймальня*(*prijomna*) в угорській мові – *fogadó, grun(grip)*) в угорській мові-*influenza*, *дитячі яслі* (*jászli*) в угорській мові - *bölcsöde* Однак українці, які проживають у Закарпатті більш схильні до використання слова *телефонувати*, яке приймається ними до лексичного складу без будь-яких змін і лише у відповідному фонетичному оформленні. В свою чергу угорці Закарпаття запозичили для свого лексичного словника термінологію *kászá*, замість угорського літературного *pénztár*. Така активізація, на нашу думку, є наслідком посилення процесів творчої міжмовної українсько-угорської взаємодії. Особливо виразно цей процес спостерігається в суспільно-політичній та побутовій сферах. Відомий український лінгвіст П.Лизанець вважає, що лексичне запозичення є першою сходинкою іншомовного впливу і не обов'язково веде до запозичення на інших мовних рівнях [8].

Значно помітніше, ніж на лексичному рівні відбувається процес взаємодії двох мов у сфері усного мовлення. Елементи комунікативної інтерференції за певних умов набувають значної стилістичної ваги і передбачають використання граматично правильно оформлених речень у відповідних ситуаціях. Саме те, що є лексично і граматично правильним в угорській чи українській мовах не завжди відповідає реаліям його ситуативного використання. Прикладом такої інтерференції може бути розширення в усному мовленні стилістико-виразових можливостей використання лексеми *доктор* (*doktor*) в українській та угорській мовах.

Так в угорському усному мовленні, ця лексема визначає фахову кваліфікацію лікаря, а також використовується перед прізвищем юристів та науковців, які мають вчене звання. Однак в Україні вважається недоречним звертатися до юриста як доктор. Слід також зазначити, що україномовне населення Закарпаття в діалектному мовленні частіше використовує слово *доктор*, ніж *лікар*. Або ж інший приклад: в угорській мові звертання до людей різного віку на «Ти», якщо вони

працюють в одній установі чи організації є типовим. Щодо українців правило етикету не передбачає звертання до людей будь-якого віку на «Ти». Це можливе тільки у випадку, якщо людина отримала на це дозвіл і тому вважається правилом поганого тону фамільярність по відношенню до осіб будь-якого віку без їхньої на те згоди.

Найпершою передумовою проникнення елементів іншої мови в усне українське або угорське мовлення є активне володіння більшої частини населення, для прикладу Берегівського району, обох мов. Саме тому, за певних умов слова набувають значної стилістичної ваги і розширюють комунікативні можливості двомовного населення району. Цей процес сприяє входженню в систему усного мовлення діалектизмів, просторіччя, а при двомовності елементів національної літературної мови. Український дослідник міжмовних контактів Ю. Жлуктенко звертає увагу мовознавців на той факт, що необхідно чітко усвідомити різницю між поняттям інтерференція серед різних мов (у нашому випадку українська та угорська), або серед діалектів однієї мови. Ці поняття не можна ототожнювати, зазначає вчений, оскільки діалекти «співвідносяться як два варіанти одного явища, два підвиди однієї системи між якими немає досить істотних відмінностей»[6]. Процеси українсько-угорської взаємодії у галузі комунікативного мовлення характеризуються значно більшою інтенсивністю, ніж відповідні процеси у писемному виду мовленнєвої діяльності. Однак елементи цих мов потрапивши до лексичного складу іншої мови, або ж при впливові діалектної мови проникають у всі сфери як усного, так і писемного мовлення.

Яскравим прикладом мовної інтерференції слугують уроки української мови та літератури в угорськомовних школах області. Учня угорської національності важко формувати і висловлювати власну думку українською мовою без нашарування мовних кліше, фонетичних та граматичних явищ, характерних для рідної мови. Аналіз творчих завдань зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури випускників шкіл національних меншин свідчить про нестачу відповідної кількості лексичних одиниць для розкриття теми, її не досить вдалий добір, вплив діалектної мови, відсутність послідовності мислення та викладення думок. Мовне нашарування характеризується порушенням норм керування і узгодження, уживання слів у невластивому їм значенні, невмотивоване використання мовних засобів. Орфографічні помилки, пов'язані з порушенням чинних норм щодо уживання апострофа, м'якого знака, написання слів з ненаголошеними голосними, з префіксами та інші не характерні для угорської мови явища.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що питання взаємодії і взаємовпливу української та угорської мов уможливлено внаслідок їх історичної спорідненості, а також зумовлене компактним проживанням в межах одного населеного пункту українців та угорців.

Resume

The article deals with the problem of Ukrainian-Hungarian language interference. We made an attempt to reveal the specific language and communicative placement of elements within these languages/ We carried out a constructive study of the term “interference” and essential elements of this interplay.

Література

1. Г. Шухардт. К вопросу о языковом смешении.-Избранные статьи по языкознанию. – К.: 1950. – 174-184.
2. Розенцвейг В.Ю. Языковые контакты. Лингвистическая проблематика. – Л.: 1972. – С. 18-25.
3. У. Вайнрайх. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования. – К.: 1979. – С. 36-39
4. Семчинський С.В. Семантика інтерференції мов. – К.: 1974. – С. 101-107.
5. Блягоз З.У. Контактное русское и родного языка в условиях дву – язычия. – Ростов-на- Дону.: 1976. С. 8-13.
6. Жлуктенко Ю. А. Лингвистические аспекты двуязычия. – К.: 1974. – С. 13-14.
7. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М.: Просвещение, 1991. С. 6-20.
8. Лизанец П.Н. Некоторые общие вопросы контактирования языков. – Проблеми романо-германської філології. – Матеріали міжнародної наукової конференції. – Ужгород.: 25-26 вересня 2000. – С. 40-45.